
АКТИВНІ ДІЄПРИКМЕТНИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: КОРПУСНИЙ АНАЛІЗ

В українському мовознавстві досі немає єдиної думки щодо статусу активних дієприкметників. Частина дослідників вважають, що активні дієприкметники майже зовсім втрачені українською мовою, відсутні в ній. Така концепція з'являється у 20-ті рр., в період українізації, у працях видатних мовознавців, які займалися нормуванням української мови, спираючись зокрема на матеріали етнографічних, діалектних досліджень, фольклорні та усні тексти як на джерело матеріалу для формування літературних норм [Курило 2008: 18; Сиявський 1941: 95 – 96 та ін.]. Ю. Шевельов виділяє у лінгвістиці того часу два напрямки: пуристичний і поміркований; представники першого напрямку «вбачали основне в наближенні літературної мови до розмовної, в очищенні її від сліпо перейнятих російських синтаксичних форм. Пуристи відкидали форми й конструкції, не притаманні розмовній мові без огляду на те, чи були вони запозичені недавно з російської мови чи в старовину з грецької й латинської: активні дієприкметники, пасивні конструкції, віддієслівні іменники вважалися невластивими українській мові»; Ю. Шевельов зазначає, що такий підхід майже не мав послідовників серед письменників, а компромісна літературна норма не встигла сформуватись, оскільки українізація тривала недовго [Шевельов 2008: 177 – 178]. З іншого боку, були мовознавці, які описували активні дієприкметники як вживані в українській мові загалом [Равлюк 1912; Бузук 1925], або лише у певній, чисто атрибутивній, функції [Ковалів 1943]. О. Матвієнко у праці «Стилістичні паралелі» (1932) з посиланнями на історичні джерела та літературні тексти показав, що активні дієприкметники теперішнього часу притаманні українській мові, є ознакою книжного стилю і необхідні для вираження певних відтінків значень; крім корисної частини, ця праця містить гостро полемічні фрагменти про класову ворожість пуристичного підходу, які за стилем значно відрізняються від основного її тексту [Матвієнко 1932: 38 – 53]. Дискусія щодо вживання активних дієприкметників вийшла за межі суто лінгвістичні, питання набуло певного ідеологічного забарвлення і досі залишається дискусійним. Частина сучасних дослідників дотримується думки, що активні дієприкметники не притаманні українській мові, вживаються обмежено, їх слід уникати [Вихованець 2004: 147; Сікорська 2009; Заєць 2017]. У сучасному граматичному словнику української літературної мови активних дієприкметників немає (за винятком слова *кільочий*, яке закріпилось у термінології) [Грамматичний словник 2011].

У мовознавчих працях радянського періоду жодних застережень щодо вживання в українській мові активних дієприкметників теперішнього часу не було, активні дієприкметники минулого часу подавались як рідковживані. Утворення

дієприкметників із суфіксом *-уч* описано у виданні [Украинская грамматика 1986: 246]; у СУМ-11 їх зафіксовано 38. Граматичні, стилістичні, частотні властивості активних дієприкметників були предметом наукового опису в працях як радянського періоду [Кучеренко 1967; Середа 1974; Гнатюк 1982 та ін.], так і сучасних [Сучасна українська мова 2013: 313, 321, 371 – 372]. У «Граматичному словнику українських дієслів» [Алексієнко, Козленко 1998] активні дієприкметники теперішнього часу послідовно подані в парадигмах всіх дієслів, від яких вони утворюються. Визнається, що дієприкметник не завжди можна замінити розгорнутим зворотом з особовою формою дієслова, у такому разі зникає стислість викладу, особова форма не передає значення процесуальної ознаки.

Отже, є потреба дослідити фактичне вживання активних дієприкметників за великим корпусом текстів, описати їх частотність, граматичну продуктивність, розподіл за роками і регіонами.

В українській мові кількість активних дієприкметників порівняно з пасивними невелика [Гнатюк 1982: 63 – 64]; фактором обмеженого творення дієприкметників на *-чий* вважають те, що в багатьох з них «створюється неблагозвучне нагромадження шиплячих: *верещачий, регочучий, трепечучий*, а це сприяє стихійному униканню подібних форм» [Там само: 21 – 22]. Активні дієприкметники теперішнього часу регулярно творяться від основ неперехідних дієслів недоконаного виду, рідше – перехідних дієслів недоконаного виду, не утворюються від дієслів з афіксом *-ся* [Там само: 28 – 29].

Українські активні дієприкметники теперішнього і минулого часу успадковані з давньоруської мови. Активні дієприкметники є в російській, білоруській та польській мовах, які межують з українською і можуть впливати на частотність цих форм у регіонах.

Російська мова має розвинену дієприкметникову систему. Дійсні дієприкметники, які представляють активну ознаку, можуть бути утворені від дієслів недоконаного і доконаного видів. Дійсні дієприкметники теперішнього часу утворюються від дієслів недоконаного виду (хоча можна натрапити на утворення також від дієслів доконаного виду, які є відхиленням від літературної норми) за допомогою суфіксів *-ущ/-ющ, -ащ/-ящ* (*пишущий, играющий, лежащий, парящий*). Дійсні дієприкметники минулого часу утворюються від дієслів обох видів за допомогою суфіксів *-ш, -вш* (*оглохший, белевший*). У сучасній російській мові дієприкметники вживаються практично без обмежень. Їх вважають книжною формою, характерною для наукового, офіційно-ділового, публіцистичного стилів [Голуб 2001: 322], однак можна знайти значну кількість дійсних дієприкметників також і в усному корпусі російської мови, хоча частотність їх тут значно менша, ніж у загальному корпусі, який складається з письмових текстів (близько тисячі дійсних дієприкметників на мільйон словоформ в усному, близько 8 тисяч – у загальному, за даними корпусів НКРМ) [НКРЯ].

Система польських дієприкметників менш розвинена, ніж система дієприкметників у російській мові. Польська мова має активні дієприкметники теперішнього часу, які утворюються від дієслів недоконаного виду за допомогою суфікса

-*qc* (*pracujący, piszący*), і не має активних дієприкметників минулого часу. Дієприкметники в польській мові також вживаються частіше на письмі (частотність форм на *-qcy* – близько 4 тис. ірп [NKJP]), але наявні і в усному польському мовленні [Spokes].

У білоруській мові активні дієприкметники утворюються передусім від дієслів доконаного виду за допомогою суфікса *-л* (*завянуць – завялы*). Також вживаються дієприкметники з суфіксами *-ўш, -ш* (*закінець – закінеўшы*), рідше – з суфіксами *-уч/-юч, -ач/-яч* (типу *накіроўваючы*). На думку багатьох лінгвістів, активні дієприкметники, особливо утворення на *-уч-, -ач-, є* чужими для мовної культури, яка спирається на традиції усного народного мовлення, вони зустрічають опір з боку наявної граматичної традиції [Белорусский язык 1973: 132 – 133; Плотнікаў, Антанюк 2003: 228 – 229; Кароткая граматыка 2007: 230 – 231] і з точки зору культури мовлення їх вживання є неприпустимим [Аляксандраў, Мыцьк 2008: 113]. Натомість у праці «Динаміка літаратурнай норми сучаснай беларускай мовы» (2015) на великому ілюстративному матеріалі показано, що в сучасній художній літературі, наукових текстах, публіцистиці активні дієприкметники є досить вживаними, а в окремих офіційних текстах (законах) необхідними [Динаміка літаратурнай норми 2015: 183 – 195]. У порівнянні з російськими текстами в білоруських текстах різних жанрів було виявлено значно нижчу кількість активних дієприкметників [Мюлер 2010]. За білорусько-російським паралельним корпусом [НКРЯ] видно, що під час перекладу активні дієприкметники на *-ущ(ий), -ащ(ий)* справді найчастіше замінюють іншими формами, але окремі дієприкметники поширені, зокрема у сталих висловах: *у бягучым годзе, з вядучымі навучальнымі ўстановамі, будучых пакаленняў людзей*. Можна знайти вживання також і у вільних словосполученнях: *Найлепішае, што можна адчуваць <...> гэта якраз дрыготкую, пульсуючую прысутнасць і непрысутнасць у свеце, стан паміж сном і явай, на іх мяжы...* (Уладзімір Някляеў. Лабух. 2002 – 2003). Частотність активних дієприкметників за корпусом білоруської мови порахувати важко через омонімію граматичних форм: в називному та знахідному відмінках однини чоловічого роду вони формально збігаються з дієприслівником теперішнього часу.

Отже, вживання активних дієприкметників в українській мові не можна вважати тільки результатом впливу російської мови.

Дослідження було здійснено за Генеральним регіонально анотованим корпусом української мови [ГРАК], причому розпочато у 2017 році, коли обсяг ГРАК був близько 100 млн токенів (версія ГРАК-1), а закінчено у 2019 за корпусом обсягом 427 млн (ГРАК-7). ГРАК – це велика структурована колекція датованих текстів 1816 – 2019 років із граматичною, стилістичною, регіональною та ін. розміткою, із можливістю лінгвістичного пошуку з урахуванням різних характеристик текстів. Результати, отримані у 2017 році, перевірено і доповнено новими даними.

У текстах корпусу було здійснено пошук слів, що закінчуються на *-уюч(ий), -ююч(ий), -аюч(ий), -яюч(ий)*. Це не охоплює всіх активних дієприкметників із

суфіксами *-уч, -ач*, але дозволяє уникнути великої кількості прикметників у результатах пошуку і отримати чистіший результат. Більшості цих лексем немає у «Великому електронному словнику української мови» [ВЕСУМ], за яким працює пошук в корпусі, тому, щоб знайти всі випадки, ми шукали за словоформою:

[word=>.*(уюч|ююч|аюч|яюч)(ий|е|ого|ому|им|а|у|ій|ою|і|их|ими)>].

У ГРАК-1 таким чином було знайдено понад 30 тисяч вживань, 2465 лексем. Близько 1,5 тисяч лексем із цього списку у 2017 році додали у ВЕСУМ, вони доступні за тегом: *adjr:actv*. ГРАК-7 на такий самий запит дає уже понад 140 тисяч вживань, понад 9 тисяч лексем, із них близько трьох тисяч відсутні у ВЕСУМ.

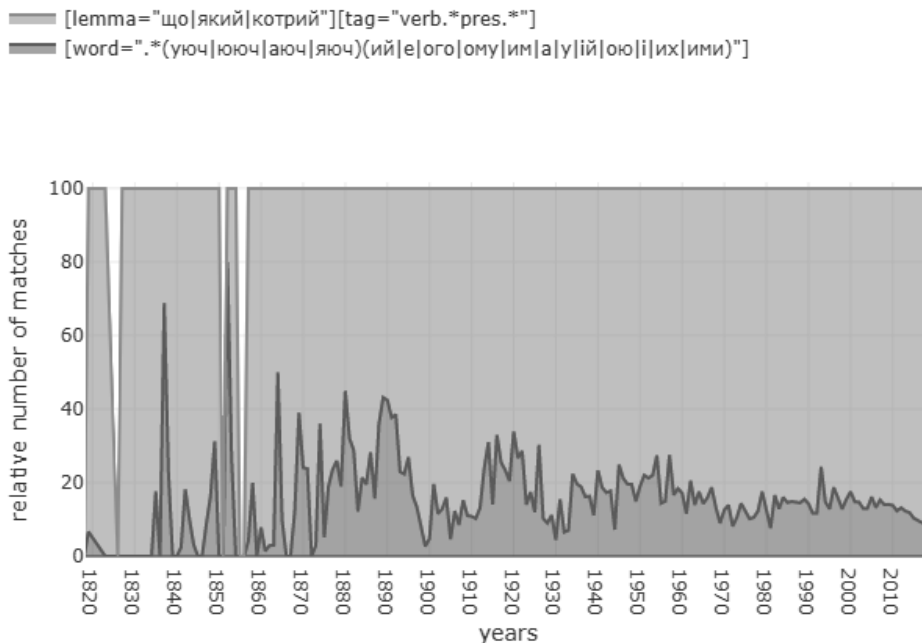
Серед найчастотніших активних дієприкметників теперішнього часу за ГРАК-1 виділено: 1) такі, що вживаються переважно у значенні іменників: *працюючі, віруючі, бажуючі, оточуючі, голодуючі, відпочиваючі; командуючий, завідуючий, головуючий, керуючий*; 2) такі, що вживаються переважно у значенні прикметників: *існуючий, пануючий, домінуючий, переважаючий, контролюючий, перебуваючий, сяючий, палаючий, літаючий, вражаючий, хвилюючий, захоплюючий, наростаючий, вмираючий, воюючі, ворогуючі*; 3) такі, що вживаються у складі сталих висловів: *голос волаючого в пустелі, потопуючий хапається за соломину*; термінів: *трасуючі кулі, діючий вулкан* тощо. Процеси ад'ективації, субстантивації дієприкметників та закріплення їх у складі термінів докладно описані у праці Г.М. Гнатюк [Гнатюк 1982: 112 – 179], такі процеси характерні також для російської та білоруської мов [Русская грамматика 1980: 666; Кароткая граматика 2007: 231; Динаміка літературної норми 2015: 184].

Дієприкметники на *-аюч(ий), -уюч(ий)* наявні в текстах авторів різних періодів: П. Куліша, І. Наумовича, Марка Вовчка, І. Нечуя-Левицького, І. Франка, М. Кропивницького, О. Кониського, Панаса Мирного, Є. Ярошинської, О. Кобилянської, В. Самійленка, М. Коцюбинського, М. Старицького, Леся Мартовича, Г. Хоткевича, В. Винниченка, А. Чайковського, В. Підмогильного, Г. Михайличенка, Б. Лепкого, Ю. Смолича, М. Хвильового, Т. Осьмачки, О. Гончара, П. Загребельного, В. Шевчука, Ю. Винничука, Ю. Андруховича, А. Перепаді, О. Ірванця, О. Бердника, Любка Дереша, Д. Панька, Т. Прохаська та багатьох інших. Слова з кінцевим *-аюч(ий), -уюч(ий)* знайдено в ГРАК-7 у текстах 8190 авторів (усього в корпусі близько 15 тисяч авторів). Вживаність активних дієприкметників у текстах може бути зумовлена також індивідуальним стилем автора. Дієприкметники на *-аюч(ий), -уюч(ий)* широко вживають класики української літератури: І. Нечуй-Левицький, І. Франко, О. Кобилянська, М. Коцюбинський, В. Винниченко. Звертає на себе увагу політичний трактат В. Липинського «Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму» (Відень, 1920 – 1925) – текст з надзвичайно високою концентрацією форм на *-аюч(ий), -уюч(ий)*: 860 вживань на 200 тисяч слів. Можливо, це результат впливу рідної мови автора – польської.

Кількість активних дієприкметників на *-аюч(ий), -уюч(ий)* відносно кількості сполучень «*що/який/котрий*+дієслово у тепер. часі» протягом ХХ–ХХІ ст. складає близько 15% від загальної кількості обох варіантів. Реальна частка активних

дієприкметників із суфіксами *-уч*, *-ач* має бути дещо більшою. Але видно, що в останні десятиліття різких змін відношення кількості цих варіантів у текстах корпусу нема (Рис. 1).

Рис. 1

Активні дієприкметники на *-аюч(ий)*, *-уюч(ий)* є продуктивними формами: нові одиниці з'являються в текстах в усі роки, які охоплює корпус. За ГРАК-1, у 1881 – 1890 рр. уперше зафіксовано 122 слова, зокрема *руйнуючий*, *працюючий*, *пануючий*, *впливаючий*, *потребуючий*, *думаючий*, *воюючий*, *ворогуючий*, *нападаючий*, *деморалізуючий*, *слідуючий*, *наступаючий*, *продовжуючий*, *рішаючий*, *зростаючий*, *вважаючий*, *сприяючий*; у 1911 – 1920 рр. – 167 нових слів, зокрема, уперше зафіксовано слова: *узагальнюючий*, *співчуваючий*, *прогресуючий*, *назріваючий*, *виблискуючий*, *торжествуючий*, *конкуруючий*, *оцінюючий*, *переважаючий*, *будуючий*, *виконуючий*, *посідаючий*, *голодуючий*, *керуючий*, *стримуючий*, *організуючий*; у 1921 – 1930 рр. – 158 нових слів, наприклад: *наростаючий*, *всеохоплюючий*, *продукуючий*, *пульсуючий*, *приголомшуючий*, *порушуючий*, *обмежуючий*, *контролюючий*, *невіруючий*, *гальмуючий*, *вимираючий*, *інтригууючий*, *початкуючий*, *триваючий*; у 1931 – 1940 рр. – уперше зафіксовано 142 слова, зокрема, *вступаючий*, *вивчаючий*, *доповнюючий*, *стимулюючий*, *компрометуючий*, *формуючий*, *агонізуючий*, *регулюючий*, *господаруючий*, *атакуючий*, *інтегруючий*, *всепоглинаючий*, *дрейфуючий*, *координуючий*; у 1951 – 1960 рр. – 205 нових слів, зокрема, *тонізуючий*, *очікуючий*, *надихаючий*, *немігаючий*, *фосфоризуючий*, *спопеляючий*, *заколисуючий*, *багатообіцяючий*, *функціонууючий*, *супроводжуючий*,

пізнаючий, породжуючий, спрямовуючий, крокуючий, жадаючий, дублюючий, мігруючий, затухаючий; у 1991 – 2000 рр. – 283 нових слова, наприклад, конфліктуючий, перетворюючий, консолідуючий, звеселяючий, вислизуючий, переповнюючий, привласнюючий, конфронтуючий, відтворюючий, плануючий, опосередковуючий, структуруючий, домінуючий, дестабілізуючий; у 2001 – 2010 рр. – 377 нових слів: наздоганяючий, закреслюючий, правовстановлюючий, забруднюючий, перевищуючий, уповноважуючий, забороняючий, енергозберігаючий, ностальгуючий, галюцинуючий, індивідуалізуючий, удосконалюючий, породжуючий, виробляючий, актуалізуючий тощо.

Продуктивність дієприкметників на *-аюч(ий), -уюч(ий)* як живої словотвірної моделі засвідчує те, що близько 2/3 знайдених у ГРАК-1 одиниць вжито 1-2 рази. У період 1941 – 1990 рр. у ГРАК-1 зафіксовано 432 одиниці, які вжито один раз: *запаморочуючий, заростаючий, всеубиваючий, затьмарюючий, підморгуючий, накраплюючий, колихаючий, зтягаючий, витримуючий, засмагаючий, диригуючий, дегуманізуючий, виспівуючий, витанцювуючий, цвірінкаючий* тощо; у 1991 – 2017 рр. – 504 такі одиниці: *найобіцяючий, хаотизуючий, розважаючий, переверщуючий, недобачаючий, муляючий, всезберігаючий, винагороджуючий, псевдовіруючий, маскуючий, цукрознижуючий, рекламуючий, поляризуючий, жестулюючий, карнавальствууючий, самоприскорюючий, загальноохоплюючий, високоінтелектуальнозаворожуючий* тощо.

Одиниць, які б мали високу активність у певний період, а потім цілком вийшли з ужитку, не знайдено. Є форми, обмежені регіонально, наприклад, слово *маршуючий* вжито з 1952 до 2007 р. 20 разів, але його вживають тільки автори з української діаспори (О. Лисяк, С. Ріпецький, Р. Колісник, Ю. Борець, П. Мірчук, Л. Онушко-Тиховська).

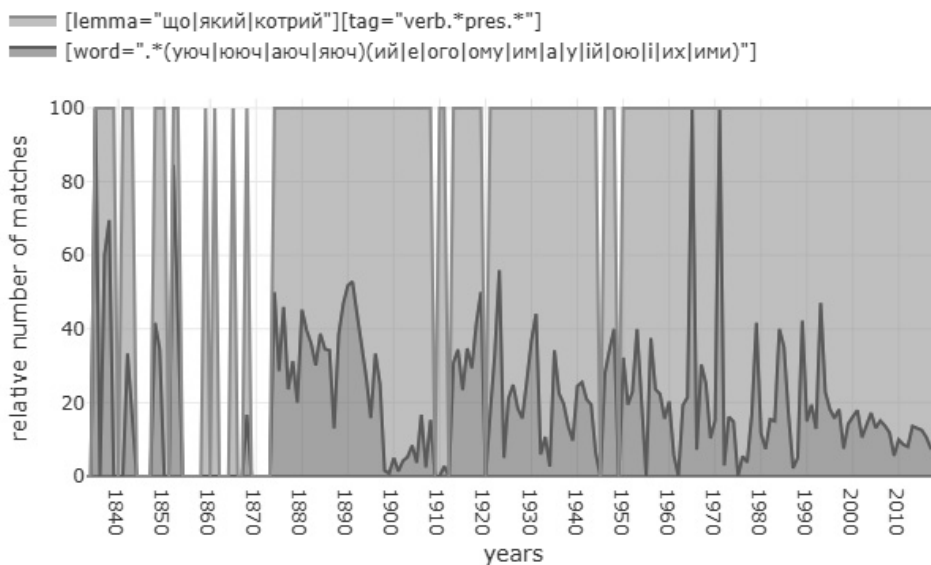
Якщо порівняти кількість активних дієприкметників на *-аюч(ий), -уюч(ий)* і кількість сполучень «*що/який/котрий*+дієслово у тепер. часі» у Львові і в Києві, видно, що частка дієприкметників у київських текстах в цілому менша. На графіках нижче відображено результати за львівськими і київськими текстами, причому враховано лише твори авторів, які не переїжджали, і місцеві газети (Рис. 2).

У сучасних текстах після 2010 року різниця вже мало помітна, кількість активних дієприкметників на *-аюч(ий), -уюч(ий)* і кількість сполучень «*що/який/котрий*+дієслово у тепер. часі» у Львові і в Києві практично однакова. До Другої світової війни, коли в Західній Україні був більший вплив польської мови, різниця більша.

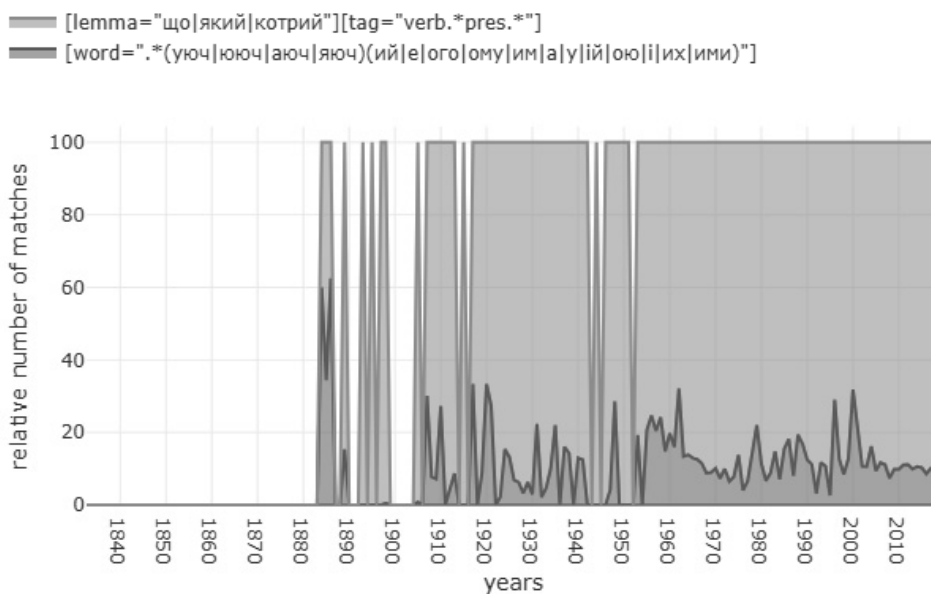
Професор П. Ковалів у 1943 році висловив думку, що вживаність дієприкметників на *-чий* залежить від їх синтаксичної функції: «В українській літературній мові не всі дієприкметники виконують ті самі синтаксичні функції. Так, пасивні дієприкметники віддавна зберігаються в українській літературній мові в усіх функціях: атрибутивній (написаний лист), атрибутивно-предикативній (лист написаний) і апозитивній (лист, написаний вчора, сьогодні відісланий). Що ж до активних дієприкметників на *-чий*, то вони зберігаються в сучасній українській літературній мові тільки в функції атрибутивній» [Ковалів 1943]. Таким чином,

Рис. 2

Львів (69053 сполучення «що/який/котрий+дієслово у тепер. часі» – 13901 дієприкметник на *-аюч(ий)*, *-уюч(ий)* – відношення 5/1)

Київ (166174 сполучення «що/який/котрий+дієслово у тепер. часі» – 19669 дієприкметників на *-аюч(ий)*, *-уюч(ий)* – відношення 8/1)

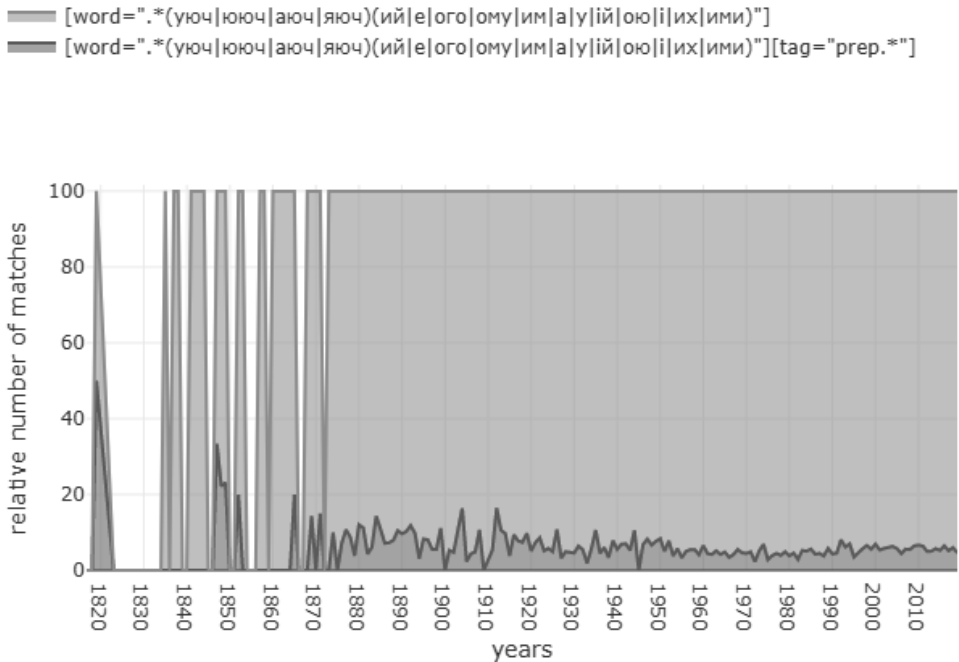
на думку дослідника, нехарактерними для української мови є такі активні дієприкметники на *-чий*, які зберігають синтаксичні ознаки дієслова.

Для перевірки цього твердження здійснено пошук у ГРАК-7 сполучень слів, що закінчуються на *-аюч(ий)*, *-уюч(ий)*, з прислівником (у препозиції і постпозиції: *існуючий давно*, *давно існуючий*) і з прийменниково-відмінковою формою (*існуючий у світі*).

Пошук сполучень слів, що закінчуються на *-аюч(ий)*, *-уюч(ий)*, і прийменниково-відмінкових форм після них дав 8706 результатів, наприклад: *Як ви вважаєте, українські марксистки були циніками, реалістами, ідеалістами чи віруючими в свою ідею, як герої вашої книги? (Збруч, 2018). Без належної математичної підготовки існуюча у нас економічна, політологічна, психологічна, соціологічна освіта є неповноцінною (Україна молода, 2019).* Відношення кількості таких сполучень і кількості всіх слів на *-аюч(ий)*, *-уюч(ий)* у текстах корпусу змінюється мало: після 1950-х років – приблизно 5/95, раніше, можливо, дієприкметників трохи більше (Рис. 3).

Пошук сполучень слів, що закінчуються на *-аюч(ий)*, *-уюч(ий)*, з прислівником, який не має тегів сполучника або займенника, у препозиції або у постпозиції дав 11211 прикладів з корпусу, наприклад: *Цілком вірогідно, що вони могли почерпнути розказану інформацію і з польського середовища – від мандрівників, купців, іммігрантів – і переказати почуту історію на свій лад, видаючи її за*

Рис. 3

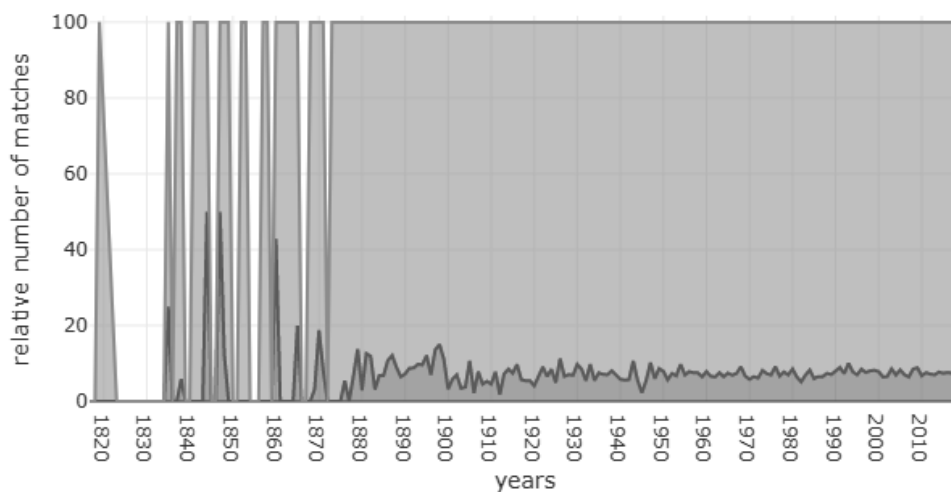

традиційно побутуючий сюжет (Лілія Давидюк, *Народна наративна традиція Західного Полісся: статика та динаміка*, 2018). 2019-го року в сертифікації зможе взяти участь дуже обмежена кількість вчителів – лише 1 тис. з майже півмільйона **сьогодні працюючих педагогів** (Galnet, 2019). Не всі приклади, знайдені таким чином, дійсно містять дісприкметник, який керує прислівником, є певна частка помилок (з автоматично зробленої випадкової вибірки у 100 прикладів, помилкових було 17), наприклад: ...*Падіння царського самодержавства, що позбавило Російську православну церкву державної підтримки і монополії, дало можливість багатьом віруючим вільно визначитись відповідно до своїх особисто-ціннісних орієнтирів та/чи конфесійних симпатій* (В. Бернацький, *Релігійні настрої православного населення на Волині–Житомирищині у 1920-х рр.*, 2012). Якщо порівняти цей не зовсім чистий результат із загальною кількістю всіх слів на *-аюч(ий)*, *-уюч(ий)*, вийде теж більш-менш постійне відношення, приблизно 7/93 (Рис. 4).

Рис. 4

[word=".*(уюч|ююч|аюч|яюч)(ий|е|ого|ому|им|а|у|ій|ою|і|их|ими)"]
 ([word=".*(уюч|ююч|аюч|яюч)(ий|е|ого|ому|им|а|у|ій|ою|і|их|ими)"][tag="adv.*"&tag!=".*p

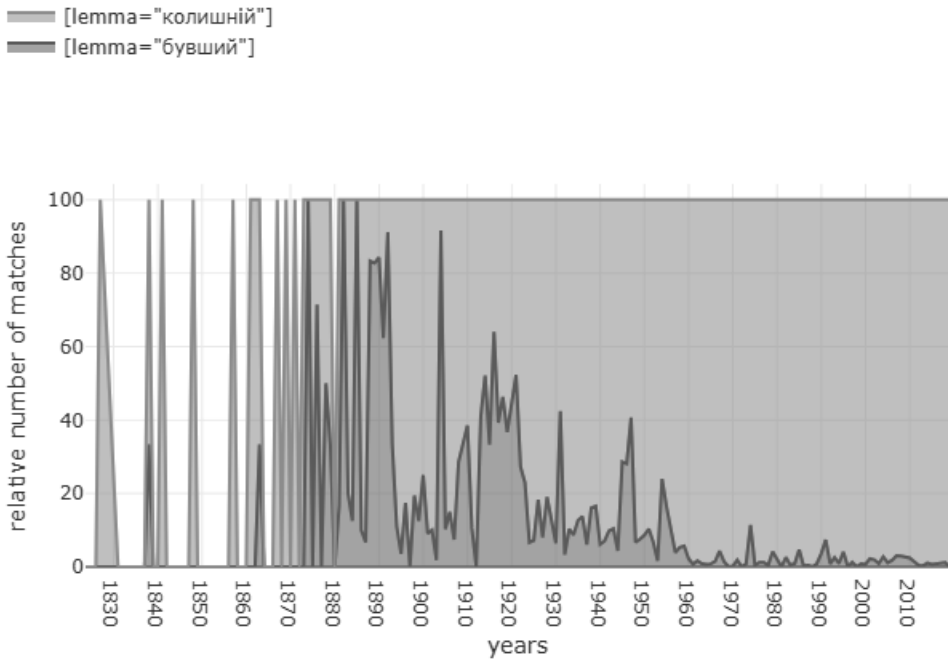
Отже, частка активних дісприкметників на *-аюч(ий)*, *-уюч(ий)*, що зберігають дієслівне керування, в корпусі є, вона постійна, хоча порівняно невелика.

Активні дісприкметники минулого часу на *-ш(ий)*, *-вш(ий)*, на відміну від дісприкметників теперішнього часу на *-аюч(ий)*, *-уюч(ий)*, в українській мові вживаються дуже рідко [Гнатюк 1982: 37; Украинская грамматика 1986: 246]. У «Словнику української мови» в 11 т. є тільки два активні дісприкметники на *-ш(ий)*,

-ви(ий): *бувший* та *перемігий*. *Перемігий* було зафіксовано через поширені в радянські часи сполучення *перемігий соціалізм*, *перемігий пролетаріат*, а дієприслівник *бувший* (також у значенні прикметника) – через його частотність та вживаність у класичних текстах української літератури XIX ст.

Слово *бувший* є єдиним активним дієприкметником минулого часу, який досить широко вживався в українській мові (переважно у значенні прикметника): 2145 разів у корпусі (ГРАК-7). В окремих прикладах з текстів кінця XIX – початку XX ст. слово *бувший* зберігає дієслівне керування: *А бувший на балу в Балабушихи семінарист, сердитий на заграничний Балабушин бал, поїхав до Києва...* (І. Нечуй-Левицький, Старосвітські батюшки та матушки, 1881). У сучасних текстах слово *бувший* вживається рідко, практично повністю витіснене синонімом *колишній*. Відношення кількості *бувший* і *колишній* за роками у ГРАК-7 змінюється на користь другого (Рис. 5).

Рис. 5

Крім слова *бувший*, яке у XIX – першій половині XX ст. вживалось регулярно, можна знайти окремі приклади інших дієприкметників на *-и(ий)*, *-ви(ий)*. У ГРАК-1 таких знайдено лише 80, наприклад: *опавший злегка до землі дим* (М. Старицький); *Зійшовший місяць* (О. Кобилянська); *нововипавший сніг* (Г. Михайличенко); *Замерзший після петербургських холодів і студій над технікою і математикою, я відогрівав себе в палких проміннях українського сонця...* (С. Шемет); — *Либонь, їздити не вмів або ж був випивший* (І. Багрянний);

прибувший вийшов з кав'ярні (П. Мірчук); *капітан Ділон, добре знавший* Тихий океан (Д. Паламарчук); *плавець, втративший* надію (Б. Когут); *пропавший* кучер (І. Гладун); *одряхлівший* Рим (Г. Василенко); *Побувавший* у бувальцях старий козак (В. Савченко); *Ходити не міг, сидів, опухший* був увесь (Л. Онушко-Тиховська); *невідомо звідки вирнувший* міліціонер (П. Масляк). Є тексти, релігійні й світські, де вживання дієприкметників на *-ш(ий)*, *-вш(ий)* могло бути спричинене безпосереднім запозиченням з церковних текстів: ...*Він, померший, мав надію, що святий Михайло, патрон його, допоможе йому* (О. Кобилянська, Земля, 1901); *Так робить упавший* ангел і другого на гріх наводить... (А. Чайковський, Сагайдачний, 1924-1929); *Бог – розпятий на хресті; розпятий – воскресший* з гробу (Г. Костельник, Світ як вічна школа, 1920-1948); ...*Напівповна пляшка церковного вина, в якому плавав чи то усонший, чи то п'янучий тарган невідомої статі* (І. Павлюк, Біографія дерева племені поетів, 1998).

Можна зробити висновок, що активні дієприкметники теперішнього часу є досить вживаними українськими формами. Проте в українському мовознавстві ще з початку ХХ ст. і досі існують дві протилежні традиції оцінки їх нормативності.

Активні дієприкметники в українській мові успадковані з давньоруської мови. В діахронії, у текстах ХІХ – ХХІ ст., які представлені у ГРАК, кількість активних дієприкметників теперішнього часу на *-аюч(ий)*, *-уюч(ий)* порівняно з кількістю співвідносних сполучень «*що/який/котрий*+дієслово у тепер. часі» досить стабільна. У текстах активні дієприкметники теперішнього часу переважно виконують функцію прикметника, хоча можуть зберігати дієслівне керування (кількість таких випадків відносно інших невелика але постійна). У ХІХ – ХХ ст., за даними ГРАК, форми на *-аюч(ий)*, *-уюч(ий)* були поширені у Львові більше, ніж у Києві, імовірно, через вплив польської мови; у сучасних текстах ця різниця менш помітна.

Активні дієприкметники минулого часу на *-ш(ий)*, *-вш(ий)* є рідковживаними (крім слова *бувший* у ХІХ – на початку ХХ ст.).

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Алексієнко, Козленко 1998 – Алексієнко Л.А., Козленко І.В. Граматичний словник українських дієслів: у 2 т. Т. 1. – К.: ВПЦ «Київський університет», 1998. – 443 с.

ВЕСУМ – Великий електронний словник української мови / Андрій Рисін, Василь Старко, Команда БрУК. 2014 – 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://r2u.org.ua/vesum/>

ГРАК – Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, М. Крук, А. Рисін, В. Старко, М. Возняк. – Київ, Осло, Єна, 2017 – 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: uas Corpus.org.

Граматичний словник 2011 – Граматичний словник української літературної мови. Словозміна: Близько 140 000 слів / В.І. Критська, Т.І. Недозим, Л.В. Орлова,

Т.К. Пуздирева, Ю.В. Романюк; Відп. ред. Н.Ф. Клименко. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – 760 с.

НКРЯ – Национальный корпус русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступу: ruscorpora.ru

СУМ-11 – Словник української мови: в 11-ти т. – К: Наукова думка, 1970 – 1980.

НКЯР – Narodowy Korpus Języka Polskiego. 2008 – 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://nkjrp.pl>

ЛІТЕРАТУРА

Аляксандраў, Мыщык 2008 – Аляксандраў С.Э., Мыщык Г.В. Гавары са мной па-беларуску: Гутарковая мова ў штодзённым ужытку. – М.: Вариант, 2008. – 280 с.

Белорусский язык 1973 – Кривицкий А.А., Михневич А.Е., Подлужный А.И. Белорусский язык для небелорусов. – Минск: Вышэйшая школа, 1973. – 272 с.

Бузук 1925 – Бузук П. Уваги до дієприкметників в українській мові // Вісник Одеської Комісії Краєзнавства при Всеукраїнській Академії Наук. Ч. 2 – 3. – Одеса, 1925 [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/53341>

Вихованець 2004 – Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. мови / Іван Вихованець, Катерина Городенська; За ред. І. Вихованця. – К.: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.

Гнатюк 1982 – Гнатюк Г.М. Дієприкметник у сучасній українській літературній мові: монографія. – К.: Наукова думка, 1982. – 248 с.

Голуб 2001 – Голуб И.Б. Стилистика русского языка: учебное пособие. – М.: Рольф, 2001. – 448 с.

Динаміка літаратурнай нормы 2015 – Дынаміка літаратурнай нормы сучаснай беларускай мовы / Н.П. Еўсіевіч і інш.; навук. рэд. В.П. Русак; Нац. акад. навук Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ., Філіял «Ін-т мовы і літ. імя Янкі Купалы». – Мінск: Беларуская навука, 2015. – 440 с.

Заєць 2017 – Заєць В.Г. Форми дієприкметників: способи врегулювання порушень мовної норми (на матеріалі сучасної української мови) // *Studia philologica*. – 2017. – Вип. 8. – С. 24 – 28.

Кароткая граматыка 2007 – Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія / навук. рэд. А.А. Лукашанец. – Мінск: Беларус. навука, 2007. – 351 с.

Ковалів 1943 – Ковалів П. Українські активні дієприкметники // Наші дні. Львів. 01.12.1943 [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/85116>

Курило 2008 – Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. – К.: Основи, 2008. – 303 с.

Кучеренко 1967 – Кучеренко І.К. Граматична характеристика дієприкметника і його місце в системі частин мови // *Мовознавство*. – 1967, № 4. – С. 12 – 20.

Матвієнко 1932 – Матвієнко О. Стилiстичнi паралелi (проти пуризму). – Х.: Радянська школа, 1932. – 132 с.

Мюлер 2010 – Мюлер В. Дзеепрыметнікі і дзеепрыслоўі беларускай мовы: утварэнне, функцыянаванне, пераклад // «Мова – Літаратура – Культура»: матэрыялы VI Міжнароднай навуковай канферэнцыі Мінск, 28 – 29 кастрычніка 2010 года. – Мінск: БДУ, 2010. – С. 132 – 138.

Плотнікаў, Антанюк 2003 – Плотнікаў Б.А., Антанюк Л.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум. – Мінск: Інтэрпрэсэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.

Равлюк 1912 – Равлюк М. Дієприкметнікі в творах Григорія Квітки-Основяненка, Марка Вовчка, Юрія Федьковича і Василя Стефаника. – Кіцмань: Русска Рада, 1912. – 78 с.

Русская грамматика 1980 – Русская грамматика в 2 т. Т. 1: Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология / Гл. ред. Н.Ю. Шведова. – М.: Наука, 1980. – 784 с.

Середа 1974 – Середа Ф.Я. Розмежування активних дієприкметників на -учий/-ачий і прикметників на -учий/-ачий // Мовознавство. – 1974. – № 4. – С. 42 – 50.

Синявський 1941 – Синявський О. Норми української літературної мови. – Львів: Українське видавництво, 1941. – 363 с.

Сікорська 2009 – Сікорська З. Дієприкметникові одиниці як вада тексту // Дивослово. – 2009. – № 11. – С. 35 – 38.

Сучасна українська мова 2013 – Сучасна українська мова: Морфологія: підручник / Л.А. Алексієнко, О.М. Зубань, І.В. Козленко; за ред. А.К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Знання, 2013. – 524 с.

Украинская грамматика 1986 – Украинская грамматика / В.М. Русановский, М.А. Жовтобрюх, Е.Г. Городенская, А.А. Грищенко; отв. ред. В.М. Русановский; АН УССР, Ин-т языковедения им. А.А. Потебни. – К.: Наукова думка, 1986. – 360 с.

Шевельов 2008 – Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900 – 1941): стан і статус // Ю. Шевельов. Вибрані праці: У 2 кн. Кн. I. Мовознавство / Упоряд. Л. Масенко. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 26 – 279.

Spokes – Peżik, Piotr. «Spokes – a Search and Exploration Service for Conversational Corpus Data». In Selected Papers from the CLARIN 2014 Conference, October 24 – 25, 2014, Soesterberg, The Netherlands, 99 – 109. Linköping Electronic Conference Proceedings. Linköping University Electronic Press, Linköpings universitet, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://spokes.clarin-pl.eu/>

Maria Shvedova

Active participles in Ukrainian: a corpus analysis

Many puristic-oriented authors deny normativity of active participles in Ukrainian or even claim that they are «unnatural» for the language. A closer look on corpus data reveals that active participles inherited from Old East Slavic are present in Modern Ukrainian of different periods and regions. Diachronically, their frequency with regard to relative clauses is rather stable and cannot be boiled down to a Russian influence.

Beyond substantivized or idiomatized uses, there exist productive models of participles that inherit the complemental government of the respective finite verbs. Several hypotheses concerning regional and stylistic parameters of their distribution are tested against the corpus material.

Keywords: the corpus material, active participles in Ukrainian, productive models of participles.